

Zeg, Roodkapje...

Parallellen tussen volksverhalen en volksliederen

Marie van Dijk

- *Zeg, Roodkapje, waar ga je henen,
Zo alleen, zo alleen?
Zeg, Roodkapje, waar ga je henen,
Zo alleen?*
- *'k Ga naar grootmoeder koekjes brengen,
In het bos, in het bos
'k Ga naar grootmoeder koekjes brengen,
In het bos.*
- *In het bos zijn wilde dieren, in het bos* (2 x)
- *'k Ben niet bang voor wilde dieren, 'k ben niet bang* (2 x)
- *Pas maar op, daar komt de wolf, pas maar op!* (2 x)^I

Er zullen weinig Nederlanders zijn die in hun kindertijd dit lied niet hebben gezongen of op z'n minst hebben horen zingen. De inhoud van de in het (kringspel)lied gevoerde dialoog tussen kring en solist(e), het kind dat Roodkapje speelt en als zodanig wordt aangesproken, vormt een toespeling op het verhaal, het sprookje, van Roodkapje, zonder dat dit verhaal met zoveel woorden wordt verteld.

Meer expliciet wat betreft het vertellen van een sprookje, want door de dichter/zanger zelf aangekondigd, is een lied dat in de jaren vijftig op een Amsterdamse lagere school circuleerde:

*Ik zal u gaan verhalen
Een sprookje zeer bekend.
Ik zing het zonder dralen
En hoop u 't aardig vindt.
Ik zal het u maar zeggen
Hoe of dit sprookje heet,
Het u eens uit gaan leggen*

I
Volgt een wedren tussen 'Roodkapje' en een van te voren aangewezen kind (de wolf) dat Roodkapje moet pakken. Eenmaal gepakt neemt Roodkapje weer plaats in de kring en wordt 'de wolf' het nieuwe Roodkapje, waarmee alles van voren af aan kan beginnen.

Ofschoon u het reeds weet.

De naam die is Roodkapje (enz.)²

In dit lied, gezongen op een potpourri van op z'n minst vijftien verschillende melodieën, wordt in zesennegentig versregels het verhaal van Roodkapje uitvoerig uit de doeken gedaan, in een versie waarin zowel grootmoeder als Roodkapje voorgoed het leven laten.³

In de tekst van beide liederen wordt het verband met het sprookje duidelijk aangegeven. Zou echter, met name in het eerste, het kringspellied, de naam Roodkapje niet zijn voorgekomen, dan is het de vraag of we het ooit met het gelijknamige sprookje hadden geassocieerd, en dan zou dit lied, zoals met zoveel kinderliederen en -spelletjes het geval is, een bron van speculaties over oorsprong en betekenis hebben gevormd.

Er zijn nogal wat liederen die in enig verband met sprookjes of andere verhalen staan. Soms is het verband onmiddellijk duidelijk, dikwijls ook niet. Voor zover we tijdens onze jarenlange omgang met liedmateriaal op een dergelijk lied stuitten, beschouwden we dat als een uitzondering. De impuls tot meer gerichte aandacht voor het onderwerp kwam met de vragen vanuit het volksverhaalonderzoek tijdens de voorbereidingen van *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan*,⁴ waarin door de auteurs op diverse plaatsen wordt gewezen op het bestaan van corresponderende liederen en balladen.⁵ De editie van het sprookjeslexicon en van dit themanummer vormde de aanleiding tot een inventarisatie van wat ons dienaangaande onder ogen was gekomen.

De belangrijkste bron waaruit werd geput is het Nederlandstalige corpus van mondeling overgeleverde liederen dat gedurende de laatste honderdvijftig jaar in Vlaanderen en Nederland werd opgetekend, en daarvan met name het liedmateriaal dat gedurende de afgelopen vijf decennia voor het Nederlands volksliedarchief op geluidsbanden werd vastgelegd door Will Scheepers en Ate Doornbosch.⁶ Als richtsnoer voor deze inventarisatie diende het voor volksverhalen internationaal gangbare classificatiesysteem, bestaande uit de sprookjestypencatalogus van Aarne en Thompson (AT) en Thompsons motiefindex (Mt).⁷

Het is niet voor het eerst dat aan de hand van dit systeem liederen aan verhalen worden getoetst. Eerder deden dat Gene A. Morokoff⁸ met de door F.J. Child⁹ uitgegeven Engelstalige balladen, en Hinrich Siuts¹⁰ met Duits-

²
Aangeleerd door juffrouw Van Bers aan ettelijke jaargangen vijfdeklassers van de Sint Antonia-school, onder welke ook de auteur van dit artikel.

³
Dit is de versie van Perrault (1668-1703).

⁴
Dekker, Van der Kooi en Meder 1997.

⁵
Zo bij de lemmata Androclus, Blauwbaard, Moordouders, Oud vrouwtje, Oude Hildebrand, Rechterraadsels, Stenen gast, Student uit het paradijs, Vrouwtje van Stavoren, Wandelende jood en Zingende doodsbeentjes. Zo niet (o.m.) bij het lemma Roodkapje.

⁶
Gedeeltelijk gepubliceerd in *Onder de groene linde. Verhalende liederen uit de mondelinge overlevering*. Deel 1. *Lieder met magische, religieuze en stichtelijke thematiek* (Amsterdam 1987). Deel 2. *Lieder over ontlukende liefde, werving, vrijage en zwangerschap* (Amsterdam 1989). Deel 3. *Lieder over trouw en ontrouw in de liefde, verleiding en verlating* (Abcoude 1991). Deel 4. *'Ben ik te min?' Lieder over sociale verschillen tussen gelieven* [in druk]. Deel 5. *Lieder over de dood* [in voorbereiding]. Voortaan afgekort als OGL.

⁷
Aarne en Thompson 1964; Thompson 1966; zie ook Dekker, Van der Kooi en Meder 1997, 21.

⁸
Morokoff 1951, 203-206.

⁹
Child 1882-1898.

¹⁰
Siuts 1962, 72-89.

talig verhalend liedmateriaal, gepubliceerd of destijds nog te publiceren door het Duitse volksliedarchief in Freiburg.¹¹ Morokoff identificeerde in de Child-balladen ongeveer veertig AT-verhaaltypen, in casu 'hele-verhaal-parallelle'. Siuts onderscheidde in het Duitstalige balladencorpus slechts acht AT-verhaaltypen; daarnaast kon hij ongeveer 55 liederen met een Mt-motiefnummer in verband brengen (een Mt-motief dekt uiteraard meestal niet de inhoud van een lied, maar kan een belangrijke indicatie vormen tot opsporing van motief-verwante verhalen en liederen en daartoe relevante literatuur). Siuts' resultaat was voor hem hoe dan ook dermate onbevredigend dat hij het hele AT- en Mt-systeem, type- zowel als motiefindex, onbruikbaar verklaarde voor het ordenen en classificeren van verhalende liederen. In zijn voetspoor trad vervolgens Archer Taylor die de bevindingen van Morokoff en Siuts aan een strenge selectie onderwierp. Wat in Taylors ogen geen 'heel-verhaal-parallel' was, werd ook als mogelijke parallel radicaal afgewezen. Zo bleven er bij Taylor in de Child-balladen slechts negentien AT-(type-)parallelle over, zeven in het door Siuts aangedragen materiaal.¹² Ook Taylors conclusie ten aanzien van de bruikbaarheid van het AT-systeem voor het liedonderzoek was afwijzend; categorieën als godsdienstige verhalen, sagen, middeleeuwse (ridder)romans – categorieën waarop volgens hem verhalende liederen voornamelijk zijn gebaseerd – zouden in het AT-systeem ontbreken of daarin slecht vertegenwoordigd zijn. De motiefindex kwam bij hem in het geheel niet ter sprake, hoewel juist die de mogelijkheid biedt om (verhalende) liederen, in welke taal dan ook gesteld, internationaal toegankelijk te maken.

Het negatieve oordeel van Siuts en, in zijn verlengde, van Taylor, is er waarschijnlijk debet aan dat de type- zowel als de motiefindex bij het vergelijkend liedonderzoek links zijn blijven liggen, terwijl ze toch op z'n minst voor een deel van de liederen zeer wel bruikbaar zijn. Het kind lijkt met het badwater te zijn weggegooid. Een alternatief voor liederen geschikt classificatiesysteem is overigens nooit van de grond gekomen, ondanks jarenlange pogingen die daartoe zijn ondernomen.¹³ Internationaal vergelijkend liedonderzoek, voor zover dit al wordt verricht, is daarom tot op heden nagenoeg beperkt gebleven tot afzonderlijke liederen.

De inventarisatie werd in eerste instantie gemaakt om een raakvlak tussen twee onderzoeksterreinen, dat van het

11

Deutsche Volkslieder 1936-1996.

12

Taylor 1964, 104-115, spec. 112. Zou Taylor zich wat meer hebben verdiept in de door Siuts aangedragen voorbeelden, dan zou hij daarin wel wat meer type-concordanties hebben kunnen onderscheiden, om te beginnen de Duitse Halewijn-versie (Ulinger, door Siuts niet als AT-type aangemerkt), alleen al omdat Taylor de Engelse Halewijn-versie (Lady Isabel and the Elf-Knight, Child 4) wél als AT-type (311/312) onderkent.

13

Zie ook het lemma 'Balladentypen-index' in: Holzapfel 1996.

volksverhaal en dat van het volkslied,¹⁴ zichtbaar te maken aan de hand van voornamelijk Nederlandstalig verhaal- en liedmateriaal. De hieronder afgedrukte lijst is niet volledig; een nauwkeurige bestudering van alle Nederlandstalige, mondeling zowel als schriftelijk overgeleverde, verhalende liederen, zal uiteraard meer overeenkomsten aan het licht brengen. De inventarisatie behelst ongeveer veertig (verhaal)typen, naar de AT-typen-index in te delen in de volgende verhaalgenres:

dierverhalen	1	(AT 1-300)
wondersprookjes	11	(AT 300-750)
legendesprookjes	2	(AT 750-850)
novellesprookjes	13	(AT 850-1000)
grappige verhalen	9	(AT 1200-2000)
cumulatieve sprookjes	6	(AT 2000-2200)

Novellesprookjes en wondersprookjes scoren op deze lijst het hoogst. Verwonderlijk is dat niet. Een overzichtelijk verhaal dat zich afspeelt tussen een gering aantal personages, een held of heldin en de lotgevallen waarin deze verzeild raakt, vormen zowel in sprookjes als in (verhalende) liederen de basis van de vertelstof. Waar echter de inhoud van een novellesprookje vrijwel naadloos kan overgaan in een lied, verandert er in dezelfde procedure bij wondersprookjes iets essentieels: in liederen wordt in de regel niet getoverd; het irrationele, het magische, wordt in liederen verdoezeld of omgezet in aannemelijker vormen. Het verhaal in een lied of ballade moet immers geloofwaardig zijn.

Ter illustratie: er zijn sprookjes waarin dieren (in casu tot dier omgetoverde of vervloekte mensen), eenmaal gekust of anderszins aangeraakt door een toekomstige levenspartner, spontaan veranderen in een prins of prinses. Zo in *De kikkerkoning* (AT 440), in *Een dier als bruid* (AT 402) en in *Kinderloze vrouw baart varken* (AT 413A). In een aan dit laatste sprookje verwant lied, over een met een varkenshoofd geboren meisje, wordt al het mogelijke gedaan om haar aan de man te brengen, maar de huwelijkskandidaten zijn begeriger naar de bruidsschat dan naar het meisje zelf. Ook wanneer zij in een van de liedversies tenslotte trouwt blijft haar varkenshoofd een varkenshoofd.

Eveneens aannemelijk (voor ons, of althans voor onze voorouders) zijn wonderen en straffen van God of werk van de duivel. Niemand kijkt ervan op wanneer in het lied

¹⁴
Het prefix in beide gevallen op te vatten als anoniem, mondeling overgeleverd en daarom veranderlijk.

'Een heer die sprak een meisje aan' (OGL 1, nr. 5) een meisje verandert in een paard waarop de duivel naar de hel rijdt. Het meisje heeft immers gelogen of, in oudere versies, intieme relaties onderhouden met een geestelijke. Evenmin is het vreemd wanneer het brood van een hebzuchtige, onbarmhartige vrouw in steen verandert ('En daar waren twee gezusters', OGL 1, nr. 39) of een onschuldig gehangene na drie dagen nog steeds leeft ('In Frankrijk buiten de poorten', OGL 1, nr. 21).

De relatief hoge score van 'grappige verhalen' lijkt evenmin verwonderlijk. Humor kan zowel in verhaal- als in liedvorm worden gemaakt.

De afzonderlijke verhaaltypen op de lijst corresponderen soms met een enkel lied, soms met meerdere liederen. De liederen kunnen globaal worden onderscheiden naar de mate waarin ze met het betreffende verhaal(type) overeenkomen, in een glijdende schaal, verlopend van nageenog volledige correspondentie naar steeds minder:

1. Zogenaemde 'historie-liederen' ('historie' in de betekenis van 'verhaal'), in de regel vervaardigd naar literair bewerkte of althans schriftelijk vastgelegde versies van volksverhalen, met welke versies ze vrij nauwkeurig overeenkomen. Voorbeelden: De hertog van Brunswijk (AT 156A), Stenen gast/Don Juan (AT 470A, lied 1), Helena van Constantinopel (AT 706, lied 2), Genoveva van Brabant (AT 712), Vrouwtje van Stavoren (AT 736A), De wandelende jood (AT 777), De baron van Wildenheim (AT 873), Frederick van Jenuen (AT 882, lied 1), Griseldis (AT 887, lied 1) en Student uit het paradijs (AT 1540). De liedversies zijn in het algemeen colportagelieder: vanaf de zeventiende tot in de huidige eeuw op straat ten gehore gebracht en te koop aangeboden, gedrukt op liedbladen en in goedkope liedboekjes. Bijna allemaal hebben ze pakkende, indringende melodieën. De aanzienlijke lengte van deze liederen hoeft geen beletsel te zijn geweest om ze daadwerkelijk te zingen. De tekst werd al zingend uit het hoofd geleerd en, mocht het geheugen in een later stadium tekortschieten, dan kon een liedblad er alsnog worden bijgehaald om het op te frissen.

2. In het verlengde van deze 'historie-liederen': liederen waarin een geheel en herkenbaar verhaal wat vrijer is bewerkt (de overgang is vloeiend, vergelijk bijvoorbeeld Vrouwtje van Stavoren). Ze zijn in de regel wat minder

lang en hebben gedeeltelijk eveneens op liedbladen gecirculeerd. Voorbeelden: Blauwbaard (AT 312, lied 1 en 2), Roodkapje (AT 333, lied 2), Meisje zonder handen (AT 706, lied 1), The birthmarks of the princess (AT 850, lied 1), Rechterraadsels (AT 927), De verloren zoon (AT 935), De moordouders (AT 939A), Dienstmeid doodt rovers (AT 956B), Oude Hildebrand (AT 1360C), Bijziende vrijster (AT 1456), De matrone van Ephesus (AT 1510) en The boy who had never seen a woman (AT 1678).

3. Lieder en balladen die, door de combinatie of volgorde van erin voorkomende motieven, beantwoorden aan de omschrijving van een verhaaltipe, maar waarin een eventueel corresponderend verhaal slechts indirect te herkennen is. Voorbeelden: Heer Halewijn (AT 312, lied 4), De Griekse jager (AT 334), 'Er waren eens zes jongelieden' en 'Wat hoort men nu in deze tijd' (AT 470A), 't Is van de edele Jaan (AT 870), Wonder is Gods kracht (AT 885A) en de liederen genoemd onder Mannetje in de maan (VDK 777A*).

4. Lieder en balladen die niet een geheel verhaal, wel een deel of meerdere gedeelten van een bepaald verhaal dan wel van een verhaaltipe bevatten. Voorbeelden: Luistert toe, men zal u zingen (AT 413A), Wel Barbel, zei hij, Barbel (AT 510A), Een rijke heer ging eens van huis (AT 709), Kom vrienden wil mijn lied aanhoren (AT 887) en lied 2, 3 en 4, genoemd onder The wager on the wife's chastity (AT 882).

Dat er een raakvlak is, is evident. De vraag rijst of dat raakvlak is te preciseren, bijvoorbeeld wat de genese van beide genres betreft. Ontstaan (verhalende) liederen uit verhalen? Of ontstaan verhalen uit (verhalende) liederen? Bij een antwoord op deze vragen dienen enige restricties in aanmerking te worden genomen.

Ten eerste: sinds het eind van de achttiende eeuw, dat wil zeggen in de negentiende, maar veelal pas in de huidige (twintigste) eeuw, is de mondelinge traditie, waartoe zowel die van het lied als die van het verhaal behoren, min of meer vastgelegd en in kaart gebracht. Wat de tijd vóór 1800 betreft weten we over de mondelinge traditie weinig met zekerheid en zijn we aangewezen op schriftelijk en gedrukt materiaal, voor zover dat althans bewaard is gebleven en voor zover de mondelinge traditie daarop aansluit.

Ten tweede: de scheiding tussen lied(onderzoek) en verhaal(onderzoek) is enigszins kunstmatig en eerder een gevolg van steeds verdergaande specialisering dan beantwoordend aan de realiteit. Het verschil tussen (verhalend) lied en verhaal is een vormverschil: een lied is gebonden aan versvorm, rijm en melodie, een verhaal kan vrijelijk worden verteld. Daarnaast wordt een lied gezongen, een verhaal 'gezegd'. Maar verhaal- en liedtraditie floreerden (en floreren?) veelal in dezelfde milieus en bij dezelfde gelegenheden. Waar verhalen werden opgetekend werden ook (verhalende) liederen opgetekend.

Maar wat genereert nu wat? Redelijkerwijze kan worden verondersteld dat aan elk lied een verhaal voorafgaat, omdat een lied bewerkelijker is en meer technisch kunnen vereist. Het kan een reden zijn waarom een niet gering aantal liederen geïdentificeerd kan worden met oudere verhaalversies. Anderzijds kan iemand door een (verhalend) lied worden geïnspireerd tot het vertellen, verfraaien en parafaseren van de inhoud van dat lied. Het is niet onmogelijk dat Perrault's Blauwbaard-sprookje (1695) zo is ontstaan, dat wil zeggen, gebaseerd is op een van de versies van de Halewijn/Ulinger-balladen die vanaf de late middeleeuwen in ongeveer heel Europa hebben gecirculeerd. Maar omdat bij Perrault voor het eerst de naam Blauwbaard wordt gebruikt en hij het verhaal een eigen stempel geeft, kunnen liederen over een met name genoemde Blauwbaard, waarvan het verhaal zich in een met het sprookje overeenkomende ambiance afspeelt, alleen door het sprookje gegeneerd zijn.

Iets dergelijks valt te constateren in verband met het sprookje of de sage van *Lenore* (The dead bridegroom carries off his bride, AT 365). Verhaal- (en lied)versies, over een terugkerende dode die zijn geliefde in het graf wil meenemen, duiken in West- en Oost-Europa op nadat G.A. Bürger zijn gelijknamige ballade in 1774 in de Göttinger Musenalmanach had gepubliceerd. Bürger heeft zich laten inspireren door de inhoud van een platduits lied, waarvan hij ook enige regels in zijn ballade verwerkte.¹⁵ Child (nr. 272) geeft, behalve een vergelijking van 58 verhaalversies uit half Europa, een thematisch verwant lied (The Suffolk miracle), waarvan de oudste druk dateert van 1689. Verhaalversies ouder dan uit 1774 zijn niet bekend, al hoeft dit nog niet te betekenen dat deze niet in omloop waren.

Uit deze voorbeelden, die met meerdere aangevuld kun-

¹⁵
'Der Totenreiter', in: Scherf 1995.

nen worden, moge blijken dat een eenduidig antwoord op de gestelde vraag niet gemakkelijk te geven is. Per geval moet er worden gekeken en vergeleken. Soms worden ons de gegevens aangereikt, zoals in de oudere drukken van de eerder ter sprake gekomen 'historie'-liederen, waarin valt te lezen dat zo'n lied is 'getrokken uit de historie van ...'. In veel andere gevallen blijven er vraagtekens, omdat onze kennis van het verleden tekortschiet.

**Schoon en deugdelijk Historie-lied van de
Paltzgravin**

GENOVEVA

Getrokken uit een ouden goedgekeurden Historie-boek.

WIJZE: Mijn hartje geeft zoo menig zucht.

Daar was een edel paltz-gravin,
Een graaf koos haar tot echtvriendin;
Maar die haar deugd benijdde
Was Golo, die uit geile min
Haar meende te verleiden.

Eens moest den graaf ten oorlog gaan;
Voor Golo bood de kans zich aan
Om 't boevenstuk te plegen.
Hij dacht: nu zal ik het bestaan,
Mijn min niet meer verzwegen

Na veel geweld en tegenstand,
Gaf zij een kaakslag aan dien kwant.
Toen werd zijn bloed ontsteken.
Hij sprak: dees onverdraagbre schand,
Ik zweer het, 'k zal die wreken.

Twee snoode dienaars van het hof,
Verleidde hij, en dat zoo grof,
Om de gravin te schenden:
Ja, hare trouw, haar eer en lof
Te brengen in ellenden.

Daar kwam een eelman wijs van zin,
Zij leidden hem bij de gravin,
In 't salet om te spreken.
Maar Golo, boos en dol van zin,
Heeft dezen man doorsteken.

◀
Liedblad zonder naam van drukker of
uitgever (NVA).

Bijlage

De presentatie geschiedt in volgorde van de in het AT-systeem geldende nummering van verhaaltypen en -motieven. AT-type- of Mt-motief-nummers, zowel als Lexicon-lemmata impliceren dat onder de betreffende nummers en lemmata een inhoudsbeschrijving en relevante literatuurverwijzingen te vinden zijn. Waar Lexicon-lemmata ontbreken worden andere, voor Nederlandse versies van het betreffende verhaaltipe relevante bronnen genoemd, met name de typencatalogi van J. van der Kooi (VDK) en M. de Meyer.¹⁶ Verwijzing naar *Onder de groene linde* (OGL) impliceert eveneens dat daarin voorbeelden, beschrijvingen en literatuurverwijzingen te vinden zijn. Nog niet gepubliceerde liederen worden wat uitvoeriger toegelicht.

Gebruikte afkortingen:

AT	A. Aarne en S. Thompson
DVldr	<i>Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien</i> . 10 delen (1936-1996)
KHM	Gebroeders Grimm, <i>Kinder- und Hausmärchen</i>
KK	<i>Kroniek van de Kempen</i> . 15 delen (1981-1996)
Lexicon	<i>Van Aladdin tot Zwaan kleef aan</i>
NVA	Nederlands volksliedarchief
OGL	<i>Onder de groene linde</i>
VDK	J. van der Kooi, <i>Volksverhalen in Friesland</i>

AT 156A The faith of the lion

Lexicon: Androclus AT 156; De Meyer 156A

lied: *Hoort toe gij arm' en rijke* (De hertog van Brunswijk; melodie: Van Helena). Willems 1848 nr. 107; De Coussemaker 1856 nr. 47; liedbladen (achttiende en negentiende eeuw) Van Duyse 1903-1908, deel 1, 64.

De Coussemaker vermeldt dat het lied in heel Vlaanderen zeer populair is (was). We hebben daarvoor geen verdere bewijzen.

De Meyer baseert zich op een verhaal in *Dit zijn Vlaamsche wondersprookjes*¹⁷ en distilleert daaruit dezelfde motieven die in het lied te vinden zijn: behalve een leeuw die door de held wordt gered ook een held die zijn ziel aan de duivel verkoopt op voorwaarde dat de duivel hem naar

16

Van der Kooi 1984 en De Meyer 1968. Van der Kooi zowel als De Meyer hanteren de AT-nummering en -volgorde.

17

De Mont en De Cock [1896], 171 (tweede druk 190).

huis terugbrengt; de leeuw die vervolgens de held uit de klauwen van de duivel redt door hem op tijd wakker te maken, de held die terugkeert op de dag dat zijn vrouw voor de tweede keer gaat trouwen en de herkenning van de held door zijn vrouw aan de halve ring die hij haar in een wijnschaal laat brengen.

In het Duits zijn meerdere liederen met hetzelfde verhaal (Heinrich der Löwe) bekend (geweest); geen daarvan is formeel verwant aan het Nederlandse.¹⁸

AT 312 Bluebeard

Lexicon: Blauwbaard

lied 1: *In Turkije's schone dreeven*. NVA (1 opname).

lied 2: *Blauwbaard ging op reis*. NVA (6 opnamen); KK 10 (1992) 126.

lied 3: *Anna, Anna, ziet gij nog niets komen?* NVA (1 opname).

lied 4: *Heer Halewijn zong een liedekijn*. OGL 1, nr. 3 (45 opnamen).

1: Het gehele sprookjesverhaal, gesitueerd in Turkije. 2: Komische versie van het sprookje. 3: De episode in de toren; de zuster staat op de uitkijk terwijl Blauwbaard waarschuwt dat de aan zijn vrouw toegemeten tijd voor uitstel is verstreken. De liederen 1-3 zijn gebaseerd op het sprookje; in elk lied wordt Blauwbaard met name genoemd.

De overeenkomst tussen lied 4 (Heer Halewijn) en het Blauwbaardsprookje betreft onder meer de nieuwsgierigheid van de vrouwelijke en het seriemoordenaarskarakter van de mannelijke protagonisten. De redding van het meisje op het laatste nippertje door haar broer(s), zoals dat in Blauwbaard voorkomt, komt niet voor in het Halewijnlied, wel in de daaraan verwante Duitse Ulinger-balladen. Het gegeven van het meisje dat haar verleider en moordenaar te slim af is en geen hulp van derden nodig heeft, zoals de koningsdochter in het lied van Heer Halewijn (en de Engelse en Franse versies daarvan), komt voor in een pendant van het Blauwbaardsprookje, in 'Fitchers Vogel' (KHM 46, AT 311).

Het is niet denkbeeldig dat de Halewijn/Ulinger-ballade, bekend in ongeveer heel Europa, ten grondslag ligt aan de verhaaltypen waartoe 'Fitchers Vogel' en Blauwbaard gerekend worden.¹⁹

¹⁸

Zie Erk en Böhme 1893/1963, deel 1, nr. 26 en DVldr v, 157.

¹⁹

Bolte en Polívka 1912-1932, deel 1, 409; zie ook Lexicon, 64.

AT 325 The magician and his pupil

Lexicon: Tvenaarsleerling

lied: *The two magicians*. Child 1882/1962, nr. 44.

Inhoud lied: een competitie in gedaanteverwisseling tussen twee gelieven van wie de een aan de ander probeert te ontkomen maar de ander de een telkens te slim af is. Worden in de Engelse ballade de veranderingen beschreven alsof ze werkelijk plaatsvinden, er bestaan daarnaast ook liederen waarin twee gelieven een gesprek voeren in de trant van: 'Als ik een ... (bijvoorbeeld: duif, goudvis, haas, enz.) zou zijn' – 'Dan was ik een ... (bijvoorbeeld: arend, snoek, hazewindhond, enz.)'. Van beide soorten liederen, in het Frans, Catalaans, Italiaans, Roemeens, Ladino, Grieks, Moravisch, Pools en Servisch, geeft Child beschrijvingen en vindplaatsen. Ook in het Duits komt een dergelijk dialooglied voor:

- *Wär ich ein Kälbelein* (Wettgesang zwischen einem Mädchen und Burschen). Erk/Böhme nr. 1083. Een mogelijk echo van zo'n dialoog is te horen in het Nederlandse kinderlied
- *Een lustig liedeken* ('Naar 't Hoogduitsch') van Cath. van Rennes; incipit: *Als ik eens een vogeltje was* (beginregel tweede strofe: *Als ik eens een visje was*), in: *Kun je nog zingen, zing dan mee!* (voor jonge kinderen).²⁰

AT 333 The Glutton (Red Riding Hood)

Lexicon: Roodkapje

lied 1: *Zeg, Roodkapje, waar ga je benen?*lied 2: *Ik zal u gaan verhalen* (zie het begin van dit artikel).lied 3: *Wie is er bang voor de boze wolf?* Pater Moeskroen, HKM 656.765-2 (1991).

Lied 1, een kringspellied, is een toespeling op het verhaal van Roodkapje. Lied 2 bevat het hele verhaal (versie Perrault); 'het sprookje' en 'Roodkapje' worden met name genoemd en bekend verondersteld. Lied 3 is een parafraze op lied 1.

AT 334 Household of the witch

lied: *Daar ging een jager uit jagen* (De Griekse jager).
OGL 1, nr. 2 (5 opnamen).

Aan het lied ten grondslag liggen de strofen 116-135 van het *Wolfdietrich-epos*.²¹ Afgezien daarvan beantwoordt de inhoud van het lied aan de onder het AT-nummer gegeven omschrijving (visit to house of a witch; many gruesome and marvelous happenings; lucky escape) en bevat het de volgende Mt-motieven: cannibal witch (G11.3), man on hunt falls into ogre's (witch's) power (G405), ogre deceived by feigned ignorance of hero (G526).

AT 413A* Childless woman bears pig

VDK 413A*; Boekenoogen 1905/1909

lied: *Luistert toe, men zal u zingen* (Van het meisje met een varkenshoofd geboren). NVA (3 opnamen); Bakker (ca. 1900); Kunst 1938 nr. 39; liedboekjes;²² prent.²³

Boekenoogen (1905) voert twee zeventiende-eeuwse pamfletten aan, een Engels en een Nederlands, waarin een met het lied samenhangend verhaal wordt verteld. In het Nederlandse verhaal is de oorzaak van de misgeboorte een verwensing, in Amsterdam door een bedelvrouw gedaan aan de aanstaande moeder nadat deze haar, inplaats van een aalmoes te geven, had uitgescholden. In het Engelse verhaal wordt de misgeboorte bewerkstelligd door een heks. Wanneer het meisje opgroeit raadplegen de ouders een sterrenwichelaar; de betovering kan worden verbroken wanneer het meisje trouwt, waartoe de ouders een bedrag uitloven van veertigduizend pond. Het is deze episode die in het Nederlandse lied wordt bezongen. Over onttovering door het huwelijk is in het lied geen sprake; degene die het uiteindelijk op zich neemt het meisje voor veel geld (twee tonnen goud) te trouwen voert haar als publieksvermaak langs de straat. In een in de *De Nieuwe Overtoomse Marktschipper* gedrukte liedversie wordt een en ander voorgesteld als wraak van de Heer voor degenen die 'vloek voor aalmoes geven'. In een Engelse liedversie, eveneens bij Boekenoogen, lukt het niet het meisje aan de man te brengen.

In een aanvullend artikel (1909) geeft Boekenoogen la-

21

Zie, behalve de overige in OGL 1, nr. 2 genoemde literatuur, vooral Veurman 1963, waarin verwijzingen naar Duitse literatuur en gedetailleerde vergelijking met de epische stof.

22

Onder meer in *De Nieuwe Overtoomse Marktschipper of Durkerdammer Kramer*. Talrijke uitgaven vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw tot ca. 1900.

23

Afbeelding: The pig-faced lady of Manchester square, ca. 1812, in: Laver 1972, nr. 73: Meisje met varkenssnuit eet aan een gedekte tafel uit een (zilveren?) trogje; een dienstmeisje staat met een volgend dampend trogje klaar.

Een waterachtige beschryvinge van een Mis-geboorte / dewelcke Godt Almachtich ge-

geven heeft in Holland / binnen Amsterdam / aen een Vrou Person met
Namen Jacomintje Jacobs / daer ghekomen is een schamele Vrou Godes-wil / en dat
om een selmoes met haer drie Kinderen : Desse rycke Vrou sprac Godt wiliu helpen
Desse arme Vrou met haer drie Kinderen sprac noch datse met haer Kinderen in drie da-
gen geen Broodt gheeten hadde / ende dat se van Huys / Hof / Lande en Sand berooft
was / badde om een stuc voor haer Kinderen om af te leven / want sy met haer Kinde-
ren in drie dagen geen Broods gheeten hadden / daer op dese Vrou Jacomintje Jacobs
syde giet heene met u Verdens waer dat ghy wilt / ick geve u niet / waer op dat de arme
Vrou sprac / syn dir myn Kinderen Verdens / Godt geef u mede sulcke Verdens als
ick hier by my hebbe / waer in Godt Almachtich syn wonder-waer geroert heeft / als ghy
in dese Figyur konn zien / daer het Schepsel van dese rycke Vrou in haer Geboorde van een
Kindt met een Verdens hoofft ter Wereldts ghekomen / ghelyck hier na verhaelt wordt /
alle menschen tot een Spiegel / dat Godt de heere ons voor meerder onghelyck bewaren
zinnen.

Wederick tot Amsterdam / in 't Jaer ons Heeren 1641.

Marie van Dijk Zeg, Roodkapje...

Liedblad zonder naam van drukker of
uitgever, gedrukt in 1641 in Amster-
dam. Door Boekenooien destijds
(ca. 1900) aangetroffen in de stadsbi-
bliotheek Bremen. Afbeelding overge-
nomen uit *Volkskunde* 16 (1904) 2.

tere (jongere) voorbeelden: negentiende-eeuwse Engelse en Franse volksprenten met het verhaal, twee Franse liederen over de trouwepisode, twee indirect met het lied samenhangende volksverhalen, opgetekend in Opheusden (Neder-Betuwe) en Tricht (Land van Bommel); in beide artikelen zijn voorbeelden te vinden van sprookjes waarin om welke reden dan ook als dier ter wereld gekomen prinses of prinsessen door een huwelijk onttoverd worden.

AT 470A The offended statue [skull]

Lexicon: Stenen gast

lied 1: *Christenmens wilt toch opmerken.* OGL I, nr. 7.

lied 2: *Er waren eens zes jongelieden.* OGL I, nr. 34.

lied 3: *Wat hoort men nu in deze tijd.* OGL I, nr. 35; ook in
KK 10 (1992) 160.

1: Een heer, toch al niet van onbesproken gedrag, weigert te geloven in God, zomin als in een leven na de dood. Hij mishandelt op een kerkhof een doodshoofd en noodt het 's avonds te gast. Het doodshoofd of spook verschijnt, doodt de man nogal hardhandig en neemt hem mee om eeuwig in de hel te branden.

2: Een Christusbeeld wordt door zes kermisklanten van zijn sokkel geslagen. Straf: drie van hen worden dodelijk door de bliksem getroffen; de drie anderen verliezen hun spraakvermogen en sterven na drie dagen.

3: Blasfemie op kerstavond in herberg door vier drinkende en kaartende mannen die vervolgens God uitdagen en een kruisbeeld dat langs de weg staat vernielen. Voor straf worden ze door de bliksem dodelijk getroffen.

De typologie van lied 3 is ambigu: het voorval vindt plaats op een kerstavond, ontheiligd door het drinken en kaarten in een herberg. Het lied zou evenzeer passen onder VDK 777A* (Mannetje in de maan).

AT 510A Cinderella (part-tale-parallel)

Lexicon: Assepoester

lied 1: *'t Was des nachts om twalef uren*. NVA (5 opnamen); KK 5 (1986) 160; KK 8 (1990) 111, 113.

lied 2: *Een treurig kind dat smeekte aan God*. OGL 1, nr. 23; KK 14 (1995) 152.

lied 3: *Wel Barbel, zei hij, Barbel (Mijn allerliefste Jenneke)*. NVA (2 opnamen); Cousse-maker 1856, nr. 58; Loo-tens/Feys 1897 nr. 55; Blyau/Tasseel 1900, nr. 38; KK 5 (1986) 173; KK 8 (1990) 110; KK 9 (1991) 123.

1 en 3: De moeder van een gezin sterft. De vader hertrouwt. De drie kinderen, door hun stiefmoeder slecht behandeld, gaan naar het graf van hun overleden moeder. Het graf gaat open, de moeder geeft praktische adviezen en zoekt het kleinste kind. In sommige versies gaat het oudste kind tenslotte dood. Lied 2 is hiervan een aftreksel.

De overeenkomst met AT 510A betreft het deel waarin 'heroïne is advised, provided for and fed by her dead mother' (motief E323.2: dead mother returns to aid persecuted child). Een kind dat door een stiefmoeder slecht wordt behandeld en bovennatuurlijke hulp van zijn gestorven moeder ontvangt komt eveneens voor in een sage, opgetekend door A. de Cock en I. Teirlinck.²⁴ Oudere versies

²⁴
De Cock en Teirlinck 1909, deel 1, nr. 109.

van dit verhaal (dode moeder die terugkeert om kind te zogen, evenwel zonder stiefmoeder) komen voor in J.W. Wolfs *Niederländische Sagen*.²⁵

Het spreidingsgebied van ballade en liederen is geconcentreerd in Vlaanderen, (Noord-) Brabant en Limburg. Een lied met dezelfde inhoud is ook bekend in Noord-Frankrijk en Luxemburg.²⁶

AT 706 The maiden without hands

Lexicon: Meisje zonder handen

lied 1: *'t Is die wilt horen zingen* (Van Helena). Blyau/Tasseel 1900, nr. 23.

lied 2: *Gy mans en vrouws persoonen men zal u zingen hier* (Van Helena. Melodie: Van den Graeve van Roomen). Kalff 1885, 74; 2 liedbladen (Stalpaert 1961, nr. 89).

1: Een vrouw laat haar man, voordat zij sterft, beloven niet opnieuw te trouwen dan met iemand die even mooi is als hun dochter Helena. Wanneer de man een dergelijke vrouw niet vindt vraagt hij zijn dochter tot vrouw. Helena wijst hem op de aard van hun relatie [str. 4]:

*'Wel, vader', zei zij, 'vadere,
En hoe zijt gij zo verblind,
Dat ik moet wezen jen vrouwe,
En ik ben jen eigen kind,
[...]
Tot verdommenis van ons twee,
En onze zielen kwalijk keren?'*

De vader antwoordt dat zijn broer paus is en dat een paus dispensatie kan verlenen. Helena gaat naar haar slaapkamer waar zij zich met een zwaard het leven wil benemen. Haar kamenierster weerhoudt haar daarvan en adviseert haar te vertrekken. Helena vertrekt per schip. Het schip wordt door piraten overmeesterd. Helena wordt gespaard. Zij overleeft een schipbreuk, landt op een plankje in Engeland, wordt aangetroffen door de koning die juist op jacht is. Intussen dreigt het kamermeisje door de vader van Helena op de brandstapel te worden geleid omdat zij Helena heeft geadviseerd en geholpen te vertrekken.

De taal waarin dit lied is gesteld is ongekunsteld. Drie

▲
Liedblad Barent Koene, Amsterdam 1772 (KB, Den Haag).

²⁵
Wolf 1843, nr. 326 en nr. 175.

²⁶
Stalpaert 1974; KK 5 (1986) 161.

personen worden met name genoemd: Helena (hoofdper-
soon), Claris (kamermeisje) en Hendricus (koning van En-
geland).

Lied 2 is, wat het verhaal betreft, vollediger. Het is een
zogenoemd 'historie-lied', met namen en toenames, 'ge-
trokken uit' de Nederlandse zestiende-eeuwse prozaroman
Helena van Constantinopel. De taal is wat meer gekunsteld.

AT 709 Snow-White

Lexicon: Sneeuwwitje

lied: *Een rijke heer ging eens van huis* (OGL 1, nr. 1 (A en
B); Blyau/Tasseel 1900, nr. 5 (Valse tong).

Inhoud: Een vader keert na zevenjarige afwezigheid te-
rug. Op de vraag aan zijn vrouw waar zijn dochtertje is
antwoordt de vrouw dat zij zwanger in bed ligt. De vader
rent woedend naar de slaapkamer van zijn dochter. Ze
blijkt niet zwanger te zijn, maar door haar moeder vergif-
tigd:

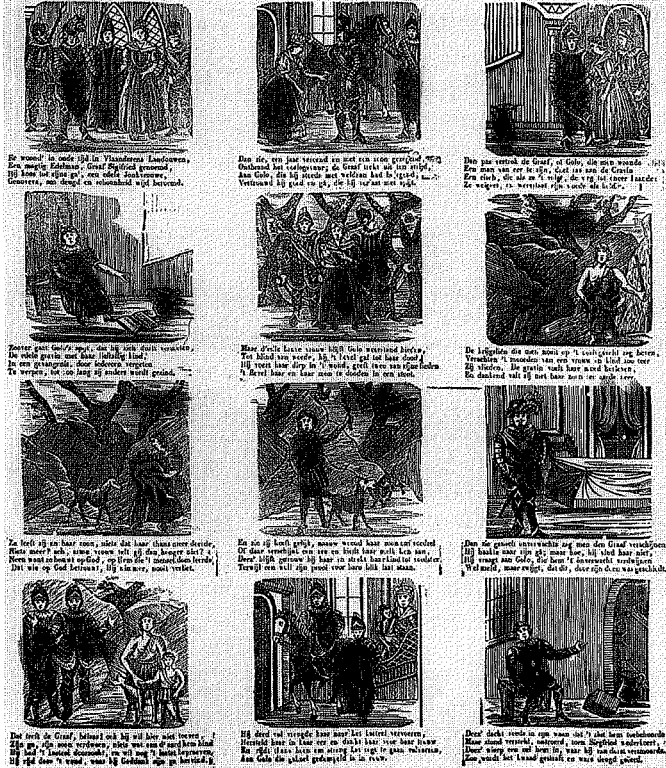
*Ze heeft me gegeven een appeltje zoet
Aan de ene kant geel en aan de andere kant rood* (1B).

De vader (of een dokter, 1A) opereert het meisje en snijdt
de giftige padden en slangen, gevolg van de giftige appel,
in stukken. De moeder wordt gestraft. Ze heeft de keuze
tussen hangen, verdrinken of de dood door het zwaard.
Wanneer ze in een van de versies de verdrinkingsdood
kiest met het argument dat ze dan altijd nog wederom
kan komen, wordt ze als volgt gewaarschuwd:

*Want dan zult gij gaan branden op sokken
Hier al onder die gloeiende bokken* (1B).

Motieven in het lied: (a) rivaliteit moeder-dochter (belaste-
ring van de dochter tegenover de vader; vergelijk ook de
titel, 'Valse tong' in Blyau/Tasseel), (b) poging tot elimi-
natie van de dochter door middel van een giftige appel,
(c) redding van de dochter door de vader of een dokter,
(d) straf voor de moeder.

De motieven (a), (b) en (d) komen in nagenoeg alle
Sneeuwwitje-versies voor. In de oudste Grimm-versie (Albert
Ludwig Grimm, 1808) is het de vader die, terugkerend

Geschiedenis van Geneveva.
Centsprent, gedrukt omstreeks 1870
bij Van Staden en Co., Amsterdam
(Nederlands Openluchtmuseum,
Arnhem).

uit de oorlog, in het bos bij de zeven dwergen Sneeuw-
witje in haar kist aantreft en haar door de kundige artsen
onder zijn gevolg weer tot leven laat brengen (motief c).
Sneeuwwitje wordt vervolgens aan een mooie prins uitge-
huwelijkt en op de bruiloft moet de koningin, in deze
versie geen stiefmoeder maar, evenals in het lied, de eigen
moeder, zich in in het vuur gloeiend gemaakte pantoffels
dooddansen.

Zie ook AT 992: The eaten heart.

**AT 712 Crescentia (innocent slandered and banished
maiden)**
Vanja 1987

lied 1: *Hoort vrienden naar 't geval of: Komt vrienden, hoort
naar het geval, of (2e strofe): Graaf Siegfried was een
man van eer* (46 strofen à 8 regels). NVA (2 opna-
men, 1 inzending); liedbladen (v.d. Linden, Holst;

wijze: Hoe helder de zon).

lied 2: *Daar was een edel Paltzgravin* (38 strofen à 5 regels). NVA (1 opname); De Coussemaker 1856, nr. 62; Peeters 1952, nr. 8; liedblad (Van Paemel; zie ook Van Duyse 1903-1908, deel 1, nr. 46).

Beide versies bevatten het hele verhaal over Geneveva van Brabant naar de prozaroman;²⁷ lied 2 is veelvuldig ook in andere liedbundels opgenomen.

AT 736A The ring of Polycrates

Lexicon: Vrouwtje van Stavoren

lied: *Hoort vrienden, hoort een lied*; OGL 1, nr. 40.

In het Lexicon wordt beschreven hoe het verhaal, in de kiem daterend uit de zestiende eeuw, in de loop der tijd zijn huidige vorm heeft gekregen. Het lied is van recenter datum; het stamt naar alle waarschijnlijkheid uit (het eind van) de negentiende eeuw. Ondanks de literaire, enigszins verheven stijl en ondanks de lengte (14 strofen à 8 regels) is het in Nederland tamelijk verbreid en bekend.

AT 777 The wandering jew

Lexicon: Wandelende jood

Een jood moet eeuwig zwerven als straf voor weigering van hulp aan en bespotting van Jezus (vergelijk AT 470A, The offended statue). Niet meer in recente mondelinge liedcircuit, maar geliefd thema in de achttiende en negentiende eeuw, getuige zes liederen, overgeleverd op liedbladen, in liedboekjes en inclusief de melodieën nog opgetekend in Frans-Vlaanderen door De Coussemaker (1856) en in Broek in Waterland door C. Bakker (ca. 1900):

lied 1: *Alle ding heeft zijn mode*. Liedblad J. Thys, Antwerpen, begin negentiende eeuw; vertaling naar het Franse *Est-il rien sur la terre*.

lied 2: *God is in al zijn werken*. Lied, gedateerd in 1780, op liedblad zonder nadere aanduiding.

lied 3: *God heeft zijn wonderwerken*. De Coussemaker 1856, nr. 63; liedblad Van Paemel (zie ook Stalpaert 1961, nr. 93).

²⁷
Zie Debaene 1951, 218.

lied 4: *Christenen wie gy zyt*. Talrijke liedboekjes uit de achttiende en negentiende eeuw; ms. Bakker.

lied 5: *Komt hier gy Christenen wie gy zijt*. Collectie Klein Jan (ca. 1700), tekst in Kossmann 1941, 74.

lied 6: *Is er wel iets zoo vermaard*. Los blad Brepols, Turnhout, eerste helft negentiende eeuw.

Beschrijving van deze liederen (met uitzondering van lied 5, zie daarvoor Kossmann 1941) door Gielen;²⁸ naast de vijf door hem genoemde Nederlandse liederen noemt hij ook negen Franse, twee Engelse, een Duits, een Deens en een Italiaans lied, volgens hem in het algemeen teruggaand op het volksboek.

Teksten 1 t/m 4 en melodieën 1, 3 en 4 (ook) in Van Duyse 1903-1908, deel III, nr. 673, 2590 e.v.

vdk 777A* Het mannetje (vrouwje) in de maan (zon)

Lexicon: Mannetje in de maan; Sinninghe (1943): Oorsprongssage nr 8: Der Mann im Monde; Sage nr. 221: Der wilde Jäger (Wilde jacht)

Motieven: c631: tabu: breaking the sabbath [sunday]; c58: tabu: profaning sacred day; c50: offending the Gods (vergelijk AT 470A The offended statue [skull]; Lexicon: Steenen gast).

lied 1: *Komt hier, schenders van het gebod*. OGL 1, nr. 36.

lied 2: *Een koning die had er drie dochtertjes schoon*. OGL 1, nr. 37.

lied 3: *Schoolmeester, schoolmeester, waarom sla je mijn zoon*. OGL 1, nr. 38.

lied 4: *Al wie wil horen zingen* (Lied van Isabel). KK 3 (1984) 140.

Gemeenschappelijk aan sprookje en sage is de misdaad waarvoor de zondaars hun straffen ondergaan: ontheiliging van de zondag of van (kerkelijke) feestdagen. In het verlengde hiervan ligt onttrekking aan of verzuim van kerkelijke plichten. De straffen voor het een of het ander in de liederen variëren van een stevige klap tot eeuwige hellebrand:

lied 1: Doodstraf voor blasfemie op en ontheiliging van feest Maria Hemelvaart.

De Joodsche Wandelaar.

En schurkachtig verhaal van den Joodschen Wandelaar, die in Engeland gien is in 1832, en van Christus tijden af tot op dezen dag nog wandelt.

WIJZE: Maastricht gij schoone stad.

1. Christenen, wie gij zijt,
Leert met naastigheid,
Geeft acht en wilt aanmerken,
De Joodsche Wandelaar,
Kwam op een Zondag in de kerke
In Engeland voorwaar.

▲
Liedblad zonder naam van drukker of uitgever (NVA).

lied 2: Hellestraf voor kerkverzuim en ijdelheid.

lied 3: De straf in dit lied is een klap van de meester, voor kerkverzuim, ledigheid en ijdelheid.

Inhoud lied 4: Een danslustig meisje gaat op kerstnacht herberg in en uit, totdat zij de duivel ontmoet die met haar danst tot ze niet meer kan. Ze wordt ziek en sterft en moet branden in de hel. Vergelijk het danslied van Kölbigk (DVLdr nr. 39): in de kerstnacht anno 1020 verstoren dansende jongelui de kerkdienst; als straf moeten zij een heel jaar dansen; twee van hen vallen daarna dood neer.

AT 780 *The singing bone*

Lexicon: Zingende doodsbeentjes

lied: *Der waren twee eigen zusteren*. Blyau/Tasseel 1900, nr. 4.

Inhoud sprookje: Broer doodt zijn broer (zuster) en begraaft hem (haar). Een herder vindt de beenderen en maakt daarvan een fluit (harp). Een lied dat daarop ten gehore wordt gebracht onthult wat er is voorgevallen.

Als ballade opgetekend in Gottschee (veertiende-eeuwse Duitse kolonie in het voormalige Joegoslavië), Duitsland, Denemarken, Zweden, Noorwegen, de Faerøer, IJsland, Schotland en Engeland.²⁹ In de balladen is er altijd³⁰ sprake van twee zusters als hoofdpersonen; de jongste staat op het punt te trouwen, de oudste is jaloers en gooit haar in zee. Het lijk spoelt aan op het strand; voorbijtrekkende speellieden maken van de restanten een harp, de daderes wordt ontmaskerd en gestraft.

Inhoud lied: Een landsheer (pachter) kiest van twee zusters de jongste tot vrouw. De oudste is jaloers en bedroefd; ze klaagt haar nood bij vader, moeder, broer en (andere) zuster en treedt vervolgens in het klooster waar zij van kosteres opklimt tot abdis, wat niet verhindert dat zij, gedreven door afgunst op haar zuster en chagrijn over haar eigen lot, in de rivier springt.

In het door Blyau uit de mond van drie personen opgetekende lied ontbreekt het kernmotief (moord en muzikale echo daarvan); het is echter niet los te zien van de met het sprookje samenhangende balladen.

²⁹

Zie Mackensen 1923; zie ook Child nr. 10 (*The twa sisters*).

³⁰

Vanwege de uniformiteit van het verhaal in de balladen beschouwt Mackensen de balladenversie als een van de vormen waarin het sprookje voorkomt.

AT 850 The birthmarks of the princess

VDK 850

lied: *Ik lag op een stoep te slapen*. OGL 3, nr. 12 (opname Terschelling 1966).

‘Een arme jongen (...), op zoek naar werk hoort een andere jongen een afspraak met een meisje maken. Zij zal hem die nacht d.m.v. een draad de weg naar haar kamer wijzen [trail of thread, R135.0.5]. Hij neemt de plaats van de vrijer in en slaapt bij het meisje. De volgende ochtend vindt haar vader hen. [..., suitor test: to whom the princess turns, H315]. Hij trouwt met haar.’ Aldus een in 1979 door Dam Jaarsma opgetekend verhaal, beschreven door Jurjen van der Kooi.³¹ Hetzelfde verhaal, echter zonder of met zeer verzwakt motief H315, komt voor in het lied, waarvan ook een schriftelijke versie uit ca. 1800 is overgeleverd (‘Een Nieuw Lied, op een Gelukkige Matroos’, in *Het Haagsche Bosch*, Rotterdam z.j.). De inhoud is als volgt: een meisje legt haar geliefde uit hoe hij de komende nacht haar slaapkamer kan bereiken zonder dat haar ouders er iets van zullen merken: ze zal een touwtje of lijntje tussen de buitendeur en haar ledikant spannen. Een matroos die zijn dronkemansroes ligt uit te slapen hoort het gesprek aan. ’s Nachts, vóórdat de echte geliefde verschijnt, betreedt hij de woning van het meisje (dat zelf de deur voor hem opent) en vindt volgens de gegeven richtlijnen de weg naar haar bedstee (haar echte vrijer stuit intussen tot zijn verdriet op een gesloten deur). Pas de volgende ochtend ziet het meisje hoe de vork in de steel zit. Ze roept haar ouders te hulp. Wanneer haar vader verneemt dat ze het hare heeft bijgedragen tot de situatie waarin ze is beland, vindt hij dat ze ook maar met de matroos moet trouwen.

De ‘trail of thread’-episode is noch kenmerkend voor noch gangbaar in andere versies van het sprookje of verhaal. Het aan verhaal en lied gemeenschappelijke motief ‘lover’s place in bed usurped by another’ (K1317), eventueel in combinatie met ‘seduction by impostor’ (K1315) komt, mèt een soort ‘suitor test: to whom the princess turns’ (H315) ook voor in het lied

Er was een meisje vroeg opgestaan (OGL 3, nr. 11)

opgenomen in Groningen en Drente en al in de zestiende eeuw vastgelegd in het *Antwerps Liedboek* (1544) en het

³¹
Voor andere dan door Van der Kooi genoemde literatuur zie Scherf 1995, deel II, 1063.

zogenoemde *Amsterdams Liedboek* (1589). Het meisje kiest hier voor de indringer die belooft met haar te zullen trouwen; van ouders is geen sprake.

AT 870 *The princess confined in the mound*

KHM (1850) nr. 198 (Jungfrau Maleen)

lied: *'t Is van de edele Jaan*.³² OGL 4, nr. 27; Blyau/Tasseel 1900, nr. 27; DVldr v, nr. 98 (= versie Blyau/Tasseel, met commentaar).

Gaaf voorbeeld van een sprookje in liedvorm zonder dat het betreffende sprookje of enige naam daaruit wordt genoemd. Alle onderdelen, zoals beschreven onder het type-nummer in *The types of the folktale*, komen in het lied voor. Het sprookje is in heel Europa bekend, maar in Nederland en Vlaanderen als zodanig (nog?) niet opgetekend. In tegenstelling tot de sprookjesversies geeft het lied de indruk over een waar gebeurd verhaal te gaan, dit ondanks het feit dat er, afgezien van etnische of nationale identiteiten (Italiaan, Fransman, Vlaming), geen namen worden genoemd van personen of plaatsen.

AT 873 *The king discovers his unknown son; marries the mother*³³

lied: *De wereld is een speeltoneel* (De baron van Wildenheim). OGL 4, nr. 7; liedbladen; KK 3 (1984) 153.

Inhoud lied: bastaardzoon, op zoek naar zijn herkomst, raakt in gevecht met een troepje jagers. Hij komt erachter dat een van hen, een baron, zijn vader is en maakt hem dat duidelijk. De moeder, ooit de geliefde van de baron, inmiddels door hem vergeten en aan lager wal geraakt, wordt erbij gehaald waarna een huwelijk tussen de twee alsnog wordt voltrokken. Het verhaal in het lied is gebaseerd op het toneelstuk *De onechte zoon*, vertaald naar *Das Kind der Liebe*, geschreven omstreeks 1790 door August von Kotzebue (1761-1819). Behalve in liedvorm is het verhaal ook op diverse volks- of centsprenten in omloop geweest.

³²
Opgenomen op de lp *Van een Heer die in een wijnhuis zat... en 15 andere mondeling overgeleverde liederen* (EJMI 1980, Mono 6814230, B2).

³³
Vergelijk ook het zogenoemde 'oude' Hildebrandslied (Ik gihôrta dat seggen, Erk/Böhme 1, nr. 21) waarin twee krijgers, Hiltibrant en Hadubrant, zich gorden tot een gevecht. Tijdens het gesprek dat zij voorafgaande daaraan voeren krijgt de een steeds meer het vermoeden dat de ander zijn zoon is. In het 'jongere' Hildebrandslied, Ick wil te lande rijden ('Vanden ouden Hillebrant', *Antwerps Liedboek* [1544] nr. 83), is aan dit naar alle waarschijnlijkheid fataal aflopende verhaal (de vader doodt de zoon) een happy end gebreed; na het vechten en het bekend maken van wie wie is rijden vader en zoon huiswaarts. Omdat de vader vermoemd is en bovendien toch al 33 jaar van huis weg was wordt hij aanvankelijk door de moeder niet herkend; wie schetst haar vreugde enz. Het waarschijnlijk in het verleden tussen de twee gesloten huwelijk krijgt hier in elk geval een nieuwe impuls.

EEN NIEUW LIED.

DE WARE GESCHIEDENIS

VAN DEN

ONECHTEN ZOON.

Wijze van Luxemburg.

1. De wereld is een speeltooneel,
Een ieder mensch die krijgt zijn deel,
Alhier op 't werelds plein,
Bij grooten en bij klein,
Voor die standvastige Heerde,
Zoo ik verhaal een wisselvallig lot,
Hetwelk bestuurd werd door den Wil van God,
Al in het huwelijk,
Dat hem is toegeschied,
Al door Gods wonderheid.

2. Ziet hier een voorbeeld slechts in schijn,
Van den baron van Wildenheiu,
Zijn moeder die hield veel
En had in het kasteel
Een kind tot haar genomen;
Het was een meisje uit het boerenland,
En was begaafd met schoonheid en verstand,
Zij leerde principaal
Manieren altemaal
En sprak verscheiden taal.

3. Als zij beviel had 18 jaar,
De jonge heer beminde haar,
Hij sprak mijn zielevriendin,
Toon mij 'n wedermin,
Ik zal 'n nooit verlaten,
De deugd de zeden van uw schoone blom,
Die ik begeer al voor mijn eigendom,
Zij sprak: waarte vriend
Gij beter uw verzin
Ik ben een boerenkind.

3. Gij zijt een baron een edel heer
Zook een jufvrouw naer 'n begeer,
Brenge mij in geen gevaar
Uw moeder dat viert gewaar,
Die zou dat niet gedogen.

Ik zweer dat ik 'n nooit verlaten zal,
Zoo lang ik leef bier op dit aardse dal,
Maar door de siefte en vijfde
En de genegeheid
Dat bragt haar in droefheid.

5. Maar ziet een korten tijd daarna,
Toen werd men hars druk gewaar,
Haar minnaar moest 'n veld,
Want hij was een krijgsheld,
Een overste der soldaten;
De droefheid van dees twee was ongemeen,
Wanneer die beiden moesten scheiden van een,
Hij gaf aan haar de hand,
Sprak: lief houd 'n constant
En trok naar 't Frankenland.

6. Wanneer de slag begon aldaar,
En die zoo sterk en bloedig waar,
Daar viel hij van het paard,
En lag haast dood ter aard,
Door wonden en Kwetsuren,
Hetwelk duurde den geheelen nacht,
Wanneer hij werd op het kasteel gebracht
Zij meenden 't was hun heer,
Maar die kwam daar niet meer,
Die stierf op het bed van eer.

7. Men haalde den chirurgijn terstond,
Om te herstellen zijne wond,
De jonge jufvrouw was,
Heeft zelfs hem opgepast,
Tot hij weer genezen was,
Zij sprak: Baron gij zijt ook een krijgsheld,
Mijn vader is gesneuveld in het veld,
Kies mij voor uw echte paud
Mijn ridderschap en land
Is alles in uw hand.

Liedblad Wed. W.F. Zweers, Zwolle
(NVA).

AT 882 The wager on the wife's chastity

De Meyer 882

(Boccaccio: Decamerone 2,9; Shakespeare: Cymbeline)

lied 1: *Aanboort dit lied zeer krachtig* (Een schoone historie van den Heer Frederik van Genua En zyn Huysvrouw). Kalff 1885, 72-74 en 80-89; liedbladen (De vier kooplieden van Parijs; melodie: Van den graeve van Roomen of Maestricht gy schoone stede) zie Stalpaert 1961, nr. 17.

Zogenoemd 'historie-lied' naar de prozaroman *Frederick van Jenuen*.³⁴ De ingang van het verhaal, in casu de ontmoeting van de vier kooplieden in een herberg en hun weddenschap, vervolgens het bedrog of verraad van een van hen en de ontdekking daarvan door de vrouw (het meisje) komen voor in

- lied 2: *Er waren twee rijke heren.* OGL 3, nr. 37A.
 lied 3: *Daar was er eens een ruitertje die in een wijnhuis zat.*
 OGL 3, nr. 37B.
 lied 4: *Er zouden eens drie jagers uit jagen gaan.* OGL 3, nr.
 37C.

In alledrie de mondeling overgeleverde liederen (2, 3 en 4), hoewel in strofevorm en melodie van elkaar verschillend, komt in de tekst, als onderdeel van een boos plan, de uitdrukking voor: het meisje (de jonkmaagd) *in schande te brengen* (of: te laten). Deze uitdrukking komt in dezelfde context ook voor in *Aanhoort dit lied zeer krachtig* (lied 1, strofe 9), waaraan bovendien de strofevorm van lied 2 gedeeltelijk verwant is.³⁵

AT 884B The girl as soldier

VDK 884B

lied: *Daar was laatst een meisje loos.* OGL 2, nr. 36.

In het lied is het meisje geen soldaat maar matroos. Als zodanig maakt ze geen grote carrière. Wel krijgt ze in een aantal versies van de kapitein een kindje.

AT 885A The seemingly dead revives

Lexicon: De schijn-dode vrouw

(vgl. AT 990 The seemingly dead revives)

lied: *Wonder is Gods kracht.*³⁶ OGL 4, nr. 37 (5 opnamen);
 archief Franken (4 opnamen).

Inhoud lied: een rijke jongedame bemint een arme dokter. Haar vader dwingt haar een in financieel opzicht gelijke partner te trouwen. Aldus geschiedt. Na enige jaren gaat ze dood van verdriet, althans zo lijkt het. De arme dokter laat haar graf openen; in zijn armen komt ze tot bewustzijn. Hij neemt haar mee, lapt haar op en toont haar aan de weduwnaar. Deze begrijpt de situatie, vermaakt zijn bezit aan het tweetal en gaat dood. De dokter en het meisje leven in goede gezondheid voort en krijgen zes (zeven) mooie kinderen.

³⁵
 Vergelijk:
Zij aten en ze dronken
En ze hielden daar een raad
Wie of er deze avond
Het schoonste meisje had (Er waren twee
 rijke heren 1: 3-4)
 met
Sy aten en zy dronken
Overvloedig ende ras
Sy storten en zy schonken
Den wyn oft 't water was (Aanhoort dit
 lied zeer krachtig 3: 5-8).

³⁶
 Zie ook Röhrich 1967, II, 87-121 (Die
 erweckte Scheintote); Kommentar
 415-428.

AT 887 Griselda

(Boccaccio: Decamerone, slotverhaal)

- lied 1: *Aanhoort zonder vermijden*. Lootens/Feys 1879, nr. 50; liedbladen (zie Van Duyse 1, nr. 47).
- lied 2: *Kom vrienden wil mijn lied aanboren (Een schoon en edele heer)*. OGL 4, nr. 21; Franken 1978, 81; Veurman 1968, 204.

Lied 1 is een zogenoemd 'historie-lied', vervaardigd naar de prozaroman *Griseldis*³⁷ (ca. 1500) en bevat het gehele verhaal, met namen en toenames. Lied 2 bevat de ingang van het verhaal, zonder namen, zonder tijdsaanduiding.

AT 927 Out-riddling the judge

Lexicon: Rechterraadsels

- lied: *Al in die stad van Wenen*. OGL 3, nr. 27 (onder meer).

AT 935 the Prodigal's return

VDK 935

- lied 1: *In de heilige schrifture*. OGL 1, nr. 13.
- lied 2: *Vader 'k wil gaan reizen*. OGL 1, nr. 14.
- lied 3: *Hoort al te samen een vermaan*. De Coussemaker 1856, nr. 59.

Lied 1 en 3 bevatten het verhaal van de Verloren zoon, zoals verteld in Lucas 15, 11-32. Lied 2 is een beknopte, meer eigentijdse versie.

Al is de verhaalstructuur van het sprookje gebaseerd op het bijbelverhaal, het is niettemin een sprookje: de held is slim: hij weet zichzelf uit zijn benarde situatie te werken en trouwt met een prinses. Van de liederen hebben ten minste het eerste en het derde een meer belerende, exemplarische functie: wie zich beter voordoet dan hij is wordt gestraft, ook al loopt het in dit geval nog goed af.

AT 939A Killing the returned soldier

Lexicon: De moordouders

- lied 1: *Daar waren eens twee boerenzoons*. NVA (36 opnamen).

³⁷
Zie Debaene 1951, 62.

- lied 2: *Alphons was achttien jaar*. NVA (7 opnamen).
 lied 3: *Kom vrienden luistert naar dit lied*. NVA (1 opname).
 lied 4: *Zij woonden een uurtje buiten de stad*. NVA (1 opname).

Inhoud sprookje en liederen: pas achteraf blijkt het uit hebzucht vermoorde slachtoffer een kind van de moordenaar(s) te zijn.

De persoon die in de liederen de identiteit van de vermoorde en daarmee diens relatie tot de moordenaar(s) aan het licht brengt is respectievelijk de kameraad (lied 1), de broer (2 en 3) en de zuster (4) van het slachtoffer.

In DVldr IV, nr. 85 (Die Mordeltern) worden 9 Duits-talige liedtypen gepresenteerd en wordt per type de eventuele verbreiding over Europa vermeld.

AT 956B The clever maiden alone at home kills the robbers

Lexicon: Dienstmeid doodt rovers

(K 912: a great crowd of robbers come into the house at night. Maiden kills the robbers one by one as they enter)

lied: *Daar leefde van verre al aan de dijk* (De meid en de moordenaars). NVA (13 opnamen); Kunst 1951, nr. 17.

Andere beginregels (onder meer): *In Zeeland (Antwerpen, Naarden) woonde een koopman aan de dijk; Er woonde van verre al aan een dijk; Er woonde laatst een koopman aan de dijk*. Het lied is bekend in Nederland, Vlaanderen en Duitsland.

AT 992 The eaten heart

Adulteress is caused unwittingly to eat her lover's heart (sometimes other parts of his body). (Onder motiefnr. Q478.1 meer literatuur dan onder typenr.)

lied: *Het is gheleden iaer ende dach* (Van Brandenborch). *Antwerps Liedboek* 1544, nr. 81.

Verwantschap in strofevorm en tekst met *Een rijke beer ging eens van huis* (zie hiervoor onder AT 709 Sneeuw-

witje), een lied waarin de hoofdpersoon een soort hartoperatie ondergaat; in sommige versies van Sneeuwwitje worden overigens (door de stiefmoeder) ook ingewanden gegeten, zij het in een andere context. Voor varianten van het lied en verbreiding over Europa zie DVldr 1, nr. 16 (Der Bremberger) en Child nr. 269 (Lady Diamond).

AT 1360C: Old Hildebrand

Lexicon: Oude Hildebrand³⁸

lied 1: *Het voer een visscher visschen. Antwerps Liedboek 1544*, nr. 71; *Amoreuse Liedekens* [ca. 1700], 66.

lied 2: *Zeg hebt gij al van dat vrouwtje geboord?* NVA (10 opnamen; norm: Er was eens een boer en die ging naar de wei); liedbladen (Wouters z.j., 150; De Haan 1968, 15).

Inhoud verhaal en liederen: man, door zijn vrouw weggestuurd, betrapt haar op overspel.

AT 1420B Horse and wagon as gift

VDK 1420B

lied 1: *Een boerman hadde eenen dommen sin* (Een oudt liedeken). *Antwerps liedboek 1544*, nr. 35.

lied 2: *Een boer, een boer en een edele boer*. NVA (6 opnamen); Kunst 1915; Veurman/Bax 1944, nr. 23; liedbladen; zie ook VDK.

Een boer is zo slim dat hij na een gelegenheidsavontuurtje met een kasteelvrouwe het door hem daartoe gegeven geschenk weet terug te krijgen en bovendien de sympathie van de kasteelheer verwerft.

De strofevorm van lied 2 is geënt op die van lied 1, het rijmschema is enigszins gewijzigd.

AT 1456 The blind fiancée

Lexicon: Bijziende vrijster

lied: *Blinde Hannes die zou er uit vrijen gaan*. Franken 1978: 249 en KK 10 (1992) 142.

38

Nota bene: voor het zogenaamde 'jongere' Hildebrandslied ('Vanden ouden Hillebrant') zie hierboven onder AT 873 (The king discovers his unknown son; marries [i.e. returns to] the mother).

Inhoud: blinde jongen kust het hem toegestoken achterste van een meisje in de mening dat het haar gezicht is; zij laat een wind; hij vat deze op als een begroeting maar vindt wel dat haar adem stinkt.

In het voorbeeld van het lexicon is het een meisje dat bijziende of blind is; in het lied is het de jongen; het lied handelt over het tweede deel van het verhaal, volgens J. v.d. Kooi (Lexicon) fatsoenshalve meestal uit gepubliceerde versies weggelaten.

AT 1510 The matron of Ephesus

Lexicon: Houten Peter

lied: *Er zat laatstmaal zo heb ik gelezen.* NVA, 1 opname (1966).

Inhoud lied: een weduwe zit op het graf van haar overleden echtgenoot. Zij wil dood en probeert dat te bewerkstelligen door niet te eten. Een soldaat die een tot de galg veroordeelde dief moet bewaken ziet haar. Het voedsel dat hij haar aanbiedt weigert zij, maar hij weet haar tot eten te bewegen. Het smaakt haar goed en ze drinkt er een slokje bij. De dief ontsnapt intussen en de soldaat, bang voor zijn hachje, wil ontvluchten. De weduwe stelt hem gerust: ze heeft geld genoeg om zijn eventuele straf af te kopen en hem bovendien als haar (nieuwe) echtgenoot te onderhouden. Einde lied: Haal mijne Peer maar uit de kist / En hangt hem aan het lijntje (te weten: aan het galgetouw, in de plaats van de ontsnapte dief).

Ate Doornbosch nam het lied op bij mevrouw C. Kirkels-Creemers in Stramproy. Zij leerde het van haar vader.

AT 1540 The student from Paradise (Paris)

Lexicon: Student uit het paradijs

lied 1: *Aenhoort doch hier dit regiment* (16e/17e eeuw). Liedblad ca. 1606.³⁹

lied 2: *Weduwvrouwtjes al te male* (18e/19e eeuw). Lootens/Feys 1879 nr. 86; liedboekje⁴⁰ (gedrukt bij G. van der Linden, Amsterdam, werkzaam 1865-1888); liedblad (Van Paemel, Gent, ca. eerste helft 19e eeuw); Van Duyse 1903-1908, deel II, 1155-1159.

³⁹
Zie Kossmann 1941, 93 e.v.
⁴⁰
*De Tweede Nieuwe Overtoomse
Marktschipper of Durkerdammer
Kramer.*

Beide liederen bevatten het hele verhaal. Volgens Kossmann moet lied 1 ouder zijn dan het jaar waarin het vermoedelijk is gedrukt, en is lied 2 nog lang in Vlaanderen bekend gebleven. Van Duyse noemt als oudste bron van lied 2 de vijfde druk van *Den vroolijcken speelwaghen*, een liedboekje waarvan de eerste druk verscheen in 1657. De vele bronnen van lied 2 duiden hoe dan ook op belangstelling voor het lied of het verhaal in liedvorm in de negentiende eeuw.

AT 1613 Playing cards are my calendar and prayerbook
VDK en De Meyer 1613

lied: *Een Duits soldaat heet sterk en kloek* (Het geestelijk kaartspel). NVA (2 opnamen); *Volk en Taal* 11 (1889/1890) 109; Bols 1897, nr. 50.⁴¹

Een soldaat, in de kerk betrapt op het gebruik van een kaartspel in plaats van een kerkboek, legt aan de majoor de symbolische (stichtelijke, bijbelse) betekenis van de kaarten uit. Aldus in verhaal zowel als lied (motieven: 222: de 12 getallen; 271.8: bijbelse voorstellingen). Van dezelfde orde, namelijk stichtelijke verklaring, in dit geval van de uren van de klok, is het

lied: *Een ieder moet in deze tijden* (Het geestelijk uurslag). NVA (7 opnamen; norm: Slaat de klok één, maakt ons gedachtig); Ms. Bakker (ca. 1900); Kunst 1951, 215;⁴² liedboekjes; VDK 2010.

AT 1678 The boy who had never seen a woman
VDK 1678

lied 1: *Over ettelijke jaren*. OGL 2, nr. 13.
lied 2: *Het geschiedde op een tijd*. Liedboekjes sinds de zeventiende eeuw (zie OGL 2, 108).

Verhaal, teruggaande op de Barlaam-en-Josaphat-legende, over een jongen, opgevoed ver van de wereldse vermaken, die, wanneer hij voor het eerst van zijn leven vrouwen ziet, daarover nogal opgewonden raakt (literatuur onder AT-nr., onder Mt-nr. (T371), bij VDK en in OGL).

▲
Liedblad zonder naam van drukker of uitgever (NVA).

⁴¹
Zie aldaar ook voor oudere versies vanaf het begin van de achttiende eeuw.

⁴²
Zie aldaar ook voor bibliografie en verbreiding in Europa.

AT 1875-1999 Tales of lying

vgl. Lexicon: Münchhausiaden

[Mt-nrs. x900-x1899: humor of lies and exaggeration]

Leugenliederen:

- 1: 'k Ben in de tijd van negen dagen / De ganse wereld rondgedragen.
- 2: *Als iemand verre reizen doet.*⁴³ NVA; schriftelijk (via liedbundels) zowel als mondeling overgeleverd.
- 3: *Rije, rije, rije / Naar 't land van Lombardije.* Kinderliedje. NVA; talrijke optekeningen en varianten, ook in dialect.
- 4: *Daar was een oorlogsschip.* Optekeningen NVA.
- 5: *West-Zuid-West van Ameland.* Ballastliedje. NVA (4 opnamen); Kunst 1951, nr. 45.
- 6: 'k Zag twee beren broodjes smeren (x1200: remarkable animals).

ad 1: De oudste versies van dit lied dateren van het begin van de achttiende eeuw (uitgebreide bibliografie in Veurman/Bax 1944, 225) Het is te vinden in achttiende- zowel als negentiende- en twintigste-eeuwse liedbundels en -boekjes. Optekeningen van mondeling overgeleverde versies in ms. Bakker, coll. Boekenoogen, coll. Van Hichtum, Groen 1930, Kunst 1951, Veurman/Bax 1944 en in het NVA (ook dialectversies). Variant (o.m.): *Ik heb de wereld rondgerezen.* De liedversies gaan voornamelijk over vreemde dieren in andere landen en over vreemde gewoonten van andere volkeren.

Er bestaan nog diverse andere mondeling overgeleverde leugenliederen (dossier NVA). Voor oudere leugenliederen zie Kalff 1883, 480-499.

AT 1930 Schlaraffenland

VDK en De Meyer 1930

- lied 1: *Hup, hup, hup, op vaders knie / Zo rijden we samen, een, twee, drie.*
- lied 2: *My lust van hier te vaaren / Na een ri- ri- ri- rijke kust* (Luy-Lekker-Land). Schriftelijk, met melodie, overgeleverd vanaf de zeventiende eeuw, tot in de huidige tijd.⁴⁴

Lied 1 is een mondeling overgeleverd knieliedje over Lui-lekkerland.

43

Zie over der herkomst van dit lied De Haan 1944-1945, 223-232.

44

In: *d'Enckhuysen Ijbocken* (Femme Gerbrantsz Drieduym, Enkhuizen ca. 1657) 71 (Stemme: Volgens de Nooten. Ofte: Ackerde Boontjes Musijk); vervolgens in: 't *Groot Hoorns, Enckhuysen, Alkmaarder en Purmerender Liede-Boeck* II, 1762, 284; J.H. Scheltema, *Nederlandsche liederen uit vroegeren tijd* (Leiden 1885) 265; F.R. Coers Frzn., *Liederen van Groot-Nederland* II (1898) 162; *Simsalabim. Oude en nieuwe liedjes om samen te zingen.* Bijgebracht en toegelicht door Marie-Cecile Moerdijk en Tjaard de Haan (Den Haag 1969) nr. 41; tekst ook bij De Keyser 1956.

Inhoud lied 2: Om in Luilekkerland te komen moet je je door een drie mijl dikke breiberg eten. Eenmaal daar beland kun je naar hartelust eten en drinken. Fruit en bomen groeien er zonder dat iemand ze plant. Gewerkt hoeft er niet te worden; de grootste luiaard staat er het meest in aanzien. Wafels groeien er binnen handbereik aan de bomen, bomen waaruit bovendien wijn, water, room en zoete melk stromen. Er zijn gebraden varkens of wat je maar wilt, gebraden hazen, konijnen, patrijzen, kippen en duiven, bij dozijnen en met saus en brood erbij. Er is daar goud, damast, fluweel en kant in overvloed.

[AT 2010 – 2075: cumulatieve verhalen en sprookjes, kettingsprookjes]

De nu volgende liederen zijn, tenzij anders aangegeven, cumulatief, dat wil zeggen: in elke nieuwe strofe worden (delen van) de voorgaande strofen herhaald; de laatste strofe biedt telkens een soort overzicht van het gehele lied. Cumulatieve liederen worden ook wel stapellieder genoemd. Een stapellied kan tegelijkertijd een kettinglied zijn. In een kettinglied is een voorval onlosmakelijk verbonden met het eraan voorafgaande voorval. Een kettinglied hoeft niet per se cumulatief te zijn.

AT 2010 Ehod mi yodea (One; who knows?)

VDK 2010

'Lied der getallen': *Een is een. Ene God alleen* (enz.). *Twee is twee* (enz., tot en met twaalf). nva: talrijke opnamen en optekeningen. Uitvoerige bibliografie in KK 14 (1995) 148; zie ook Van Duyse 1903-1908, deel III, nr. 692.

Vanaf E. de Coussemaker (1856) tot en met Harrie Franken (nog steeds actief als veldwerker) door ongeveer elke verzamelaar van Nederlandstalige liederen opgetekend. Het lied is in nagenoeg alle Europese landen bekend.

Motieven: z22: de twaalf getallen; z71.8: bijbelse voorstellingen; vergelijk AT 1613.

Eveneens op het getal twaalf, niet op religieuze/bijbelse voorstellingen gebaseerd:

'Lied van de twaalf glazen': *'k Neme uit het glazeken één* (*Kom drinken wij het glaasje van nummer 1*); De Cousse-

maker 1856, nr. 119; ms. Bakker (ca. 1900); KK 14 (1995) 145.

(Vergelijk AT 2010A The 12 days [gifts] of Christmas, een Engels kerstlied.)

AT 2010 IA The animals with queer names

VDK en De Meyer 2010 IA

lied: *En als ik wil gaan buishouden*. Willems 1848, nr. 255; Lootens/Feys 1879, nr. 119; Bols 1897, nr. 98 (+ lit.); Van Vloten 1894⁴, 138-139; colls. Boekenooogen en Van Hichtum (ca. 1900); De Cock/Teirlinck 1902-1908, deel IV, 280, 283, 286; Ghesquiere 1905, deel 1, nr. 232-235; NVA (8 opnamen).

De incipits, strofevormen en melodieën lopen per variant uiteen. Het uitgangspunt is telkens een zanger die opsomt wat hij zich zal aanschaffen om een volwaardig (boeren)bedrijf te beginnen. Dit gegeven nodigt bijna uit tot variatie; de een zal meer heil zien in een gevarieerde vee-stapel, de ander in personeel, intiemere huisgenoten of technische installaties. Wat ook ter sprake zal komen, het gaat erom welke (toepasselijke en tegelijkertijd de hilariteit opwekkende) naam de nieuwe aanwinst zal krijgen.

AT 2012 The forgetful man counts the days of the week

(= Mt 224)

lied 1: *Wij zijn gebroeders, zoals gij ziet*. Helden z.j., nr. 201.

lied 2: *Laurentsje, lieve Laurentsje fijn*. NVA (5 opnamen); diverse liedbundels.

lied 3: *O die maandag*. KK 10 (1992) 149.

lied 4: *De zondag, de zondag, dat is de dag des heren* (= Doen-si, doen-si, doen-si, Jan?). Bols 1897, 179; Willems 1848, 520; ms. Bakker; coll. Boekenooogen; KK 3 (1984) 126; NVA (3 opnamen).

Opsomming van de dagen van de week en wat er op de betreffende dagen gedaan of gegeten wordt. Alleen het laatste lied is niet cumulatief.

AT 2030C Mouse eats old couple's cheese

Lexicon: Oud vrouwtje

lied: *Daar kwam een muis gelopen* (Ratten en muizen).
Snellaert 1864, nr. 121; Bols 1897, nr. 94; Ghesquiere
1905, nrs. 239-240; NVA (3 opnamen).

Rat bijt muis omdat deze van het graan eet; kat vangt rat;
hond bijt kat; stok slaat hond; vuur brandt stok; water
blust vuur; koe drinkt water; slachter doodt koe.

AT 2041* There is a mountain, on the mountain a tree

– *De boom die stond in 't aardrijk* (talrijke incipits, o.m. De boom stond op de berg, in (op) de aarde, in schoon aarde, in de gaarde, in groen heide, in zijn schaduw, in Zevele). Willems 1848, nr. 251; De Coussemaker 1856, nr. 110; Van Vloten 1874³, 145; colls. Boekenoogen, Bakker en Van Hichtum (ca. 1900); De Cock en Teirlinck 1902-1908, deel II, nr. 14; Ghesquiere (1905) deel I, nr. 236; Peeters 1952 (optekening uit 1905), deel IV, nr. 18; Hiel 1931, nr. 25; Veurman/Bax 1944, nr. 83 en 84; NVA (16 opnamen).

Aan de boom groeit een tak, aan de tak een blad, aan het blad komt een nest, in het nest een ei, uit het ei een vogel, aan de vogel veren, van de veren een bed, op dat bed een paar, van dat paar een kind.

Andere cumulatieve liederen:

– *Is dat nou geen ... snitselbank* (heel mooi huis, paraplu, pot met teer, enz.). 'De Snijdersbank' (-plank): op vel, lap of bord met afbeeldingen wordt telkens een nieuwe afbeelding aangewezen en bezongen; de voorgaande worden telkens herhaald. Ms. Bakker (ca. 1900); NVA (4 opnamen); KK 10 (1992) 156.

– *De vogel en de vis* (*In de maneschijn*). Titels: Jan de Mulder, De Poetsemscheer, enz. Evenals het vorige lied op een doek of bord aan te wijzen). Liedboekje 1751 (zie Van Duyse, deel II, nr. 323); De Coussemaker 1856, nr. 86/87; Snellaert 1864, nr. 120; Bols 1897, nr. 67; coll. Boekenoogen (1894); ms. Bakker (ca. 1900); coll. Van Hichtum (1904); Hiel 1931, 75; NVA (diverse opnamen).

– *Ik greep moeder Elsje al aan haar hoofd* (en andere incipits). De ‘ik’ of ‘de man’, ‘de vader’ enz. grijpt telkens naar een ander lichaamsdeel (van moeder Elsje, van een mooi meisje, van een vrouw enz.), vraagt wat het is en krijgt antwoord. Ms. Bakker (ca. 1900); Hiel 1931, 16; Veurman/Bax 1944, nr. 85; NVA (3 opnamen).

– *Ik ben met mijn Catoetje naar de botermarkt geweest*. Lootens/Feys 1879, nr. 103; ms. Bakker (ca. 1900); Groen 1930, nr. 23; NVA (4 opnamen).

Niet-cumulatieve kettingleiden:

– *En we gingen al naar de zee (Daar vaart een man op zee)*. De Coussemaker 1856, nr. 111; *Volk en taal* 1 (1889/1890) p. 84.

– *In dij pot doar zit ain gat in, laive Hendrik (Fokke, Anjien, enz., vergelijk There’s a hole in my bucket, dear Lisa)*. Groen 1930, nr. 52; NVA (3 opnamen).

– *Moeder, wanneer is ’t kermis?* Van Vloten 1894⁴, 143; ms. Bakker; coll. Boekenoogen; coll. Van Hichtum; Kunst 1938, nr. 45; NVA (5 opnamen).

– Talrijke wiege-, knie-, schommel- en andere kinderliedjes en -versjes, verzameld door onder meer Boekenoogen en Van Hichtum (dossier NVA).

Summary

Hey, Little Red Riding Hood!...

Parallels between folk tales and folk songs

Ballads and narrative songs are often based on stories, themes and motifs which occur in folk tales. In cases where the ballad does not use names, but simply refers to the heroine as 'girl' instead of for instance Snow White (or Little Red Riding Hood, or Cinderella), the singer is very often not aware that the song is actually about Snow White. As has been shown in the past for English and German ballads, and is shown here for Dutch ballads, such songs can form a minor yet substantial part of the national – i.e. language-specific – corpus of ballads.

Finding and presenting such a minor part in an internationally understandable format would be simplified by the use of AT-type and motif indexes. Even though these indexes were intended for folk tales rather than songs, they offer a host of clues, information and bibliography that is also relevant here. They provide a bridge to a neighbouring field of research, the folk tale, whose methodology gives it a high level of internationality. A greater acceptance of this methodology and of the neighbouring field itself could remove at least some of the barriers limiting ballad research.

Literatuur

- Aarne, A., en S. Thompson, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. FF Communications 184 (Helsinki 1964)
- Bakker, Ms. en collectie –, verzameling van o.m. liederen, opgetekend omstreeks 1900 in en rond Broek in Waterland (NH) door de arts Cornelis Bakker (1863-1933). Meertens Instituut, Amsterdam
- Blyau, A., en M. Tasseel, *Iepersch oud-Liedboek* (Gent 1900-1902)
- Boekenoogen, G.J., 'Het meisje met het varkenshoofd', *Volkskunde* 16 (1905) 1-17, en 20 (1909) 1-10
- Bols, J., *Honderd oude Vlaamsche Lieder* (Namen 1897)
- Bolte, J., en G. Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. 5 delen (Leipzig 1912-1932)
- Child, F.J. (ed.), *The English and Scottish popular ballads*. 5 delen (Boston 1882-1898, reprint New York 1962)
- Debaene, L., *De Nederklantse volksboeken* (Antwerpen 1951); Lille 1930)
- De Cock, A., en Is. Teirlinck, *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland*. 8 delen (Gent 1902-1908)
- De Cock, A., en I. Teirlinck, *Brabants Sagenboek* (Gent 1909)
- Coussemaker, E. de, *Chants populaires des Flamands de France* (Gent 1856; Lille 1930)
- Dekker, Ton, Jurjen van der Kooi en Theo Meder, *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties* (Nijmegen 1997)
- Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien*. 10 delen (Freiburg 1936-1996)
- Duyse, F. van, *Het Oude Nederlandsche Lied*. 3 delen + register ('s-Gravenhage 1903-1908)
- Erk, Ludwig, en Franz M. Böhme, *Deutscher Liederhort*. 3 delen (Leipzig 1893-1894, reprint Hildesheim/Wiesbaden 1963)
- [Franken, H.,] *Kroniek van de Kempen*. 15 delen (Hapert 1981-1996)
- Franken, H., *Lieder en dansen uit de Kempen* (Bergeijk-Weebosch 1978)
- Ghesquiere, R., *Kinderspelen uit Vlaamsch België* (Gent 1905)
- Gielen, Jos.J., *De wandelende jood* (Amsterdam 1931)
- Groen, P., *Oude en nieuwe Groninger Lieder*. 2 delen (Delft 1930)
- Haan, Tj.W.R. de, 'Jurriaan's Wereldreis', *Volkskunde* 46 (1944-1945) 223-232

- Haan, Tjaard de, *Huilen op de kermis* (Den Haag 1968)
- Helden, M. van, *Wij zijn rijk* (Haarlem z.j.)
- Hichtum, van, (pseudoniem van mevr. S. Troelstra - Bokma de Boer) 'collectie -'; haar verzameling van o.m. liederen, opgetekend rond 1900, bevindt zich in het Meertens Instituut te Amsterdam.
- Hiel, Laura, *Kinderspelen en liedjes uit het land van Dendermonde* (Gent 1931)
- Holzappel, Otto, 'Balladentypenindex', in: *Lexikon folkloristischer Begriffe und Theorien (Volksliedforschung)*. Studien zur Volksliedforschung 17 (Bern 1996)
- Kalff, G., *Het lied in de middeleeuwen* (Leiden 1883)
- Kalff, G., 'Oude liederen', *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* v (1885) 68-89
- Keyser, P. de, *Ars Folklorica Belgica*. Deel 2 (Antwerpen 1956)
- Kooi, J. van der, *Volksverhalen in Friesland. Lectuur en mondelinge overlevering. Een typencatalogus* (Groningen 1984)
- Kossmann, F.K.H., *De Nederlandsche straatzanger en zijn liederen in vroeger eeuwen* (Amsterdam 1941)
- Kroniek van de Kempen* [Harrie Franken]. 15 delen (Hapert 1981-1996)
- Kunst, J., *Terschellinger volksleven* (1915/1937²; 's-Gravenhage 1951³)
- Kunst, Jaap, *Het levende lied van Nederland* (Amsterdam 1938)
- Laver, J., *Populäre Druckgraphik Europas. England* (München 1972)
- Lootens, A., en E. Feys, *Chants populaires recueillis à Bruges* (Brugge 1879)
- Mackensen, Lutz, *Der singende Knochen*. FF Communications 49 (Helsinki 1923)
- Meyer, Maurits de, *Le conte populaire Flamand*. FF Communications 203 (1968)
- Mont, P. de, en A. de Cock, *Dit zijn Vlaamsche wonder-sprookjes* (z.p. z.j. [1896])
- Morokoff, Gene A., 'Whole Tale Parallels in the Child Ballads as Cited or Given by Child or in FFC 74', *Journal of American Folklore* 64 (1951) 203-206
- Onder de groene linde. Verhalende liederen uit de mondelinge overlevering*. Deel I-II (Amsterdam 1987/1989), deel III (Abcoude 1991)
- Peeters, Th., *Oudkempische Volksliederen en dansen*. 4 delen (Brussel 1952)
- Röhrich, L., *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart*. 2 delen (Bern/München 1967)
- Scherf, W., *Das Märchenlexikon* (München 1995)
- Sinninghe, J.W.R., *Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten*. FF Communications 132 (Helsinki 1943)
- Siuts, Hinrich, 'Volksballaden - Volkserzählungen. Motiv- und Typenregister', *Fabula* 5 (1962) 72-89
- Snellaert, F.A., *Oude en nieuwe liedjes* (Gent/'s-Gravenhage 1864)
- Stalpaert, H., 'Repertorium van volksliederen op vliegende bladen', *Völkskunde* 62 (1961) 49-92; 121-156
- Stalpaert, H., 'Uit de dood verrezzen moeder verzorgt haar kinderen', *Biekorf* 75 (1974) 343-352
- Taylor, Archer, 'The Parallels between Ballads and Tales', in: *Jahrbuch für Volksliedforschung* 9 (1964) 104-115
- Thompson, S., *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. 6 delen (Bloomington enz. 1966)
- Vanja, K., 'Genovefa', in: *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Deel 5 (Berlijn 1987)
- Veldkamp, J., en K. de Boer, *Kun je nog zingen, zing dan mee! Vijf en zeventig algemeen bekende schoolliederen voor jonge kinderen* (Groningen/Batavia z.j.)
- Veurman, B.W.E., *Volendam, leven en lied* (Arnhem 1968)
- Veurman, B.W.E., 'De ballade van "De Griekse jager"', *Neerlands Volksleven* 13 (1963) nr. 1, 53-76
- Veurman, B., en D. Bax, *Lieder en dansen uit West-Friesland* ('s-Gravenhage 1944)
- Vloten, J. van, *Nederlandsche Baker- en kinderrijmen, met melodieën, bijeengebracht door M.A. Brandts Buys* (Leiden 1874³, 1894⁴)
- Willems, J.F., *Oude Vlaemsche liederen* (Gent 1848)
- Wolf, J.W., *Niederländische Sagen* (Leipzig 1843)
- Wouters, D., *Van avontuur en minne. Romanen en balladen* (Utrecht z.j. [1943])